

SHIV NADAR
INSTITUTION OF EMINENCE DEEMED TO BE
UNIVERSITY
DELHI NCR

CENTRE OF EXCELLENCE FOR
HIMALAYAN
STUDIES

Occasional Paper

No. 3

February 2024

नेपालमा चीनको सैन्य कूटनीति: भारत विरुद्ध
मृदु संतुलन र सहायक जटिलताहरू

अतुल कुमार

© Centre of Excellence for Himalayan Studies, Shiv Nadar Institution of Eminence

About the Author:

Atul Kumar is an Associate Member at the University of Sydney's China Studies Centre in Sydney, Australia. He holds a PhD on China's Military from Monash University in Melbourne. Atul has worked at the Griffith Asia Institute in Brisbane and lectured on international relations at Monash University and the University of Queensland.

Cite this publication as:

Kumar, Atul. 2024. 'China's Military Diplomacy in Nepal: Soft Balancing Against India and Attendant Complications'. Centre of Excellence for Himalayan Studies, Shiv Nadar Institution of Eminence. *Occasional Paper*. No.3. February. 1-20.

Centre of Excellence for Himalayan Studies
School of Humanities and Social Sciences
Shiv Nadar Institution of Eminence
NH-91, Tehsil Dadri, Gautam Budh Nagar District
Uttar Pradesh – 201314
INDIA
Ph: +91 120 7170100
E-Mail: chs.shss@snu.edu.in
Website: <https://snu.edu.in/centres/centre-of-excellence-for-himalayan-studies/>

नेपालमा चीनको सैन्य कूटनीति: भारत विरुद्ध मृदु संतुलन र सहायक जटिलताहरू

अतुल कुमार

लेखकको परिचय: अतुल कुमार सिड्नी, अष्ट्रेलियामा रहेको युनिभर्सिटी अफ सिड्नीको चाइना स्टडीज सेन्टरका सहयोगी सदस्य हुन्। उनले मेलबर्नको मोनाश विश्वविद्यालयबाट चिनियाँ सेनामा पीएचडी गरेका छन्। अतुलले ब्रिस्बेनको ग्रिफिथ एशिया इन्स्टिच्युटमा काम गरेका छन् र मोनाश विश्वविद्यालय र क्विन्सल्याण्ड विश्वविद्यालयमा अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धमा व्याख्यान दिएका छन्।

सारांश : नेपाल र चीनबीचको द्विपक्षीय सम्बन्धले पछिल्ला वर्षहरूमा विभिन्न क्षेत्रहरूमा उल्लेखनीय फड्को मारेको छ। यद्यपि उनीहरूको सैन्य सहयोग निकै पछाडि परेको छ। ऐतिहासिक रूपमा, नेपालको सशस्त्र सेनाको भारतीय सशस्त्र सेनासँगको बलियो सम्बन्धले चीनसँग नेपालको संलग्नता सीमित गर्न काम गरेको छ। तैपनि, नेपाली सम्राटहरूले चिनियाँ सैन्य हितलाई सम्बोधन गर्ने माध्यमको रूपमा सेवा गर्दै चीनसँग सम्बन्ध कायम राखे। सन् २००८ मा तिब्बतमा भएको आन्दोलन र नेपाल गणतन्त्रको संक्रमणपछि सोही वर्ष चीनले नेपालसँगको राजनीतिक र सैन्य सहकार्यलाई विस्तार गरेको थियो। चीनले आफ्ना भ्रमणहरू, चीनमा उच्च कमाण्डको तालिम कार्यक्रम, संयुक्त अभ्यास र नियमित सैन्य सहायताको व्यवस्था गरी वरिष्ठ नेपाली सैन्य अधिकारीहरूसँग रणनीतिक रूपमा संलग्न भएको छ। यस प्रकारका चिनियाँ प्रयासहरूले चीन र भारत दुवैबाट समान रूपमा टाढा रहने नेपालको अडानलाई बलियो बनाउने उद्देश्य राख्छन्। तैपनि, नेपालसँग भारतको लामो समयदेखिको सैन्य सम्बन्ध र गहिरो सहयोगका लागि स्थापित संयन्त्रले प्रायः चीनको पहललाई ओझेलमा पार्छ। फलस्वरूप, नेपाल चीनसँग नियमित सैन्य कूटनीतिमा संलग्न हुँदा दुई क्षेत्रीय शक्तिहरू बीचको नाजुक सन्तुलन कायम राख्न चीनसँग औपचारिक सुरक्षा सम्झौता गर्नबाट टाढा रहन्छ।

मुख्य शब्दहरू: नेपाल-चीन सैन्य सम्बन्ध, तिब्बत, सैन्य कूटनीति, भारत-नेपाल सम्बन्ध, अग्निपथ भर्ती योजना

सन् २०२३ को मे महिनामा नेपाली सेनाले नोरिनको कम्पनीबाट - जुन हतियारमा विशेषज्ञता हासिल गर्ने चिनियाँ निर्माता थियो - २६ आर्मर्ड पर्सनल क्यारियर (एपीसी), ७२ ट्याक्टिकल

भेइकल, १०,००० क्लोज क्वार्टर ५.५६ एमएम राइफल र गोलाबारुद किन्नको लागि आर्थिक प्रक्रिया प्रारम्भ गरेको नेपालका प्रमुख पत्रिकाहरूले रिपोर्ट गरेका थिए (गिरी २०२३ए; कार्की २०२३) (Giri 2023a; Karki 2023) ।नेपालका प्रधानमन्त्री शेरबहादुर देउवाको कार्यकालमा संयुक्त राष्ट्रसंघको शान्ति सेना (भण्डारी २०२३) (Bhandari 2023) को सैन्य क्षमता अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले एनपीआर ६ अर्बको (४५ मिलियन अमेरिकी डलर बराबर) सम्झौता भएको थियो । यहाँ सान्दर्भिक दुई विवादहरू थिए: पहिलो, नेपाली सेनाले चिनियाँ कम्पनीको बोली स्वीकार गर्नु जुन खराब प्रतिष्ठाले चिन्ह लगाइएको थियो। त्यो बोली एक एपीसीको लागि ७७ मिलियन रुपैयाँ थियो। बोलपत्र स्वीकृत गर्दा ४ करोड रुपैयाँ मूल्यका अन्य विभिन्न भारतीय कम्पनीहरूबाट थप किफायती र प्रतिस्पर्धी प्रस्तावहरू अस्वीकार गरियो (खबरहब.कोम २०१९) (Khabarhub.com 2019) दोस्रो, NORINCO संयुक्त राज्य सरकार (US OFAC 2021) को स्वीकृत संस्थाको सूचीमा परेको हुनाले, यसले शंका बढायो। तसर्थ, नेपाली सेनाले चिनियाँ खरिदको निरन्तर समर्थन गर्दा राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरहरूमा व्यापक आलोचना भयो (खबरहब.कोम २०२३अ) (Khabarhub.com 2023a) ।

अन्ततः पुष्पकुमार दाहाल 'प्रचण्ड' नेतृत्वको सरकारले हिमालयन बैंकमा रहेको नेपाली सेनाको लेटर अफ क्रेडिट (एलसी) फ्रिज गर्ने निर्णय गरेको छ । यसले सम्झौताको अस्थायी निलम्बनको नेतृत्व गर्दछ। तर, नेपाली सेनाको नेतृत्व भने ठेक्का पछ्याउन अडिग रहेको छ (खबरहब.कोम २०२३ब) (Khabarhub.com 2023b) ।

यी तथ्यहरूले नेपालको वरिष्ठ सैन्य नेतृत्वसँग चीनको गहिरो संलग्नताको अन्तरदृष्टि प्रदान गर्दछ र यसको विस्तारित सैन्य कूटनीतिको प्रभावलाई जोड दिन्छ। यस अध्ययनले यस प्रकारको द्विपक्षीय सैन्य कूटनीतिको आयाम र सीमालाई जाँच्ने प्रयास गर्दछ। तसर्थ, यस अध्ययनले हालैका वर्षहरूमा चीनले आफ्नो फाइदाको लागि नेपालको वरिष्ठ सैन्य व्यक्तित्वहरूलाई व्यवस्थित रूपमा प्रस्तुत गरेको तर्क गरेको छ।

यस प्रकारको रणनीतिमा धेरै भ्रमणहरू, चीनमा सैन्य नेतृत्व पाठ्यक्रमहरूमा प्रशिक्षण सीटहरू र नेपाली सेनालाई निरन्तर सैन्य सहायता समावेश छ। यस्ता गतिविधिले चीन र भारत दुवैसँगको सम्बन्धमा सन्तुलन कायम राख्ने नेपालको झुकावलाई बलियो बनाउने प्रयास गर्छ। यस विकासले

नयाँ दिल्लीलाई महत्त्वपूर्ण प्रभाव पार्छ, जसले परम्परागत रूपमा नेपाली सशस्त्र बलहरूसँग बलियो सैन्य सम्बन्ध स्थापित गरेको छ। सारमा भन्नुपर्दा, नयाँ दिल्लीका यी बलियो सम्बन्धहरू नेपाल देशमा नरम सन्तुलन कायम गर्ने चीनको उद्देश्यका लागि पनि चुनौतीका रूपमा देखा पर्छन्।

नेपाल-चीन सम्बन्ध: आर्थिक, सांस्कृतिक र सामाजिक आयाम

विगत केही दशकहरूमा चीनले नेपालसँगको समग्र द्विपक्षीय सम्बन्धको उल्लेखनीय विस्तार देखेको छ। नेपालसँगको चीनको आर्थिक संलग्नताले नेपाललाई प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी (एफडीआई) को प्रमुख गन्तव्य बनाएको छ। (हङ र वान २०१४) (Hong and Wan 2014). यो आर्थिक संलग्नता टेक्नोलोजी क्षेत्र, पूर्वाधार विकास र व्यापार परिदृश्यमा फैलिएको छ। चिनियाँ पर्यटकको उल्लेख्य आगमनबाट नेपालको पर्यटन क्षेत्रले पनि फाइदा उठाएको छ । नागरिक समाज स्तरमा, धेरै कन्फ्युसियस संस्थानहरूको स्थापना र नेपाली विद्यालयहरूमा मन्डारिन भाषा कक्षाहरू सञ्चालनमा चीनको प्रभाव देखिएको छ। यहाँ शिक्षकको तलब खर्चको जिम्मेवारी चीनले लिएको छ ।(सिन्हुआ २०१०; ढकाल २०१९)। (Xinhua 2010; Dhakal 2019).

चीनले नेपालको सम्भ्रान्त वर्गको निर्णय लिने परिदृश्यलाई आकार दिन पनि सक्रिय प्रयास गरेको छ । यो नेपालका सम्भ्रान्त वर्गका सन्तानलाई शैक्षिक र व्यवसायिक अवसर प्रदान गरेर गरिन्छ । (सिन्हवा २०१९; उपाध्याय २०२३) (Xinhua 2019; Upadhyaya 2023) । नेपालमा रहेका चिनियाँ कूटनीतिज्ञहरूले नेपाल कम्युनिष्ट पार्टीका गुटहरूको तर्फबाट वार्तामा संलग्न भई विभिन्न तहमा चिनियाँ हितको खुलेर वकालत गर्दै आफ्नो भूमिका विस्तार गरेका छन् (गिरी २०२०) (Giri 2020) ।

साथै, नेपालका नागरिक समाजले भारतसँग विभिन्न विषयमा बारम्बार असन्तुष्टि व्यक्त गरेका छन् । यसले चीनलाई नेपालको सामाजिक, मिडिया र राजनीतिक क्षेत्रसँग गहिरो सम्बन्ध बढाउने अवसर प्रदान गरेको छ (कान्तिपुर २०१४) (Kantipur 2014)।

आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक क्षेत्रमा यी प्रगतिका बाबजुद पनि नेपाल र चीनबीचको सैन्य सम्बन्ध अविकसित नै रहेको छ । भारतसँग बिगँदै गएको सम्बन्धलाई मध्यनजर गर्दै चीनले अन्य साना दक्षिण एसियाली राज्यहरूसँग आफ्नो सुरक्षा सम्बन्ध विस्तार गर्ने प्रयासलाई तीब्र बनाएको छ । यसरी चीनले म्यानमार, बंगलादेश र पाकिस्तानसँग ठोस सम्बन्ध कायम राख्ने प्रयास गरेको छ। भुटान र नेपाल मात्र बाहिरी रूपमा रहन्छन्, र चीनले यो अवस्थालाई परिवर्तन गर्ने लक्ष्य राखेको छ।

नेपाल-चीन सैन्य सम्बन्ध: सैन्य कूटनीतिका तीन चरणहरू

चीनले नेपालसँगको सैन्य कूटनीति तीन चरणमा अघि बढाएको छ । १९५० देखि २००५ सम्मको उनीहरूको सैन्य सम्बन्धको पहिलो चरण प्राथमिक प्रकृतिको थियो। २००५ र २०१५ बीचको दोस्रो चरणले एक सतर्क तर विकसित गतिशील प्रदर्शन गर्यो। २०१५ मा सुरु भएको वर्तमान र तेस्रो चरणले दृढ र बलियो सम्बन्ध देखाउँछ। प्रत्येक वर्ष दुई देशबीचको सम्बन्धमा स्पष्ट वृद्धि भइरहेको छ।

प्रारम्भिक चरण

प्रारम्भिक चरणमा जुन २००५ सम्म विस्तार गरिएको थियो एक मौलिक सैन्य कूटनीतिक सम्बन्ध द्वारा विशेषता अवधि थियो। यस अन्तरालमा, तिब्बतमा ऐतिहासिक रूपमा युद्धरत भूमिका, भारतसँगको जटिल र व्यापक सैन्य सम्बन्ध र चीनको विस्तारवादी महत्वाकांक्षाको प्रचलित आशंकाका कारण चीनसँग नेपालको सैन्य संलग्नता सीमित भएको थियो। उही समयमा, चीनले धेरै उथलपुथलहरू पार गर्यो, ठूलो छलांगबाट सांस्कृतिक क्रान्तिसम्म, र आन्तरिक नेतृत्वको लागि संघर्ष। माथिका अतिरिक्त, चीनले आर्थिक, राजनीतिक र पूर्वाधारसँग सम्बन्धित धेरै कारणहरूले गर्दा आफ्नो दक्षिणपश्चिम परिधिमा आफ्नो ध्यान कम गर्नुपरेको थियो। वास्तवमा, चीनले आफ्नो ध्यान तिब्बतको सुरक्षामा सीमित राखेको थियो। त्यसैले नेपालसँगको सामान्य सैन्य सम्बन्धले चिनियाँ उद्देश्य पूरा गर्‍यो र भारतसँग अनावश्यक हेलचक्रहरू खडा गरेन।

यस चरणमा दुई उल्लेखनीय घटनाहरू हाम्रो ध्यान योग्य छन्। पहिलो, 1974 मा, नेपाली सेनाले तिब्बती खम्पा विद्रोहीहरू विरुद्ध निशस्त्रीकरण र तिनीहरूलाई चीनमा फिर्ता गर्न सैन्य अपरेशन सञ्चालन गर्‍यो (बालेस्ट्राची १९९१) (Balestracci 1991) । भारतीय र अमेरिकी सहयोगमा सन् १९५० को दशकको उत्तरार्धदेखि चलिरहेको खम्पा विद्रोह (वाइज १९७३:२३९-२६२, ५५७-५५९) (Wise 1973: 239-262, 557- 559) सन् १९७१ मा अमेरिका-चीन मेलमिलापपछि नेपालका लागि असहनीय बनेको थियो। १९७१ को भारत-पाकिस्तान युद्ध र बंगलादेशको निर्माणले नेपाललाई खम्पामाथि दबाव दिन र चिनियाँ शिविरमा सद्भावनाको भावना जगाउन उत्प्रेरणा प्रदान गर्‍यो (म्याकग्रानाहान २००६) (Mcgranahan 2006)।

अपेक्षित रूपमा, यस कार्यले नेपाललाई चिनियाँ पीपुल्स लिबरेशन आर्मी बाट (प.ल.ए) सकारात्मक ध्यानाकर्षण गर्न मद्दत गर्‍यो। नेपाल विरोधी शक्तिलाई हतियार र तालिम दिएर हिमालय राज्यमा अशान्ति निम्त्याएको भन्दै चीनले भारतको आलोचना गरेको थियो (गोखले २०२१) (Gokhale 2021)। खम्पासलाई नेपालले दिएको प्रतिक्रियाले दोस्रो उल्लेखनीय घटना पनि निम्त्यायो। सन् १९८७-८८ मा नेपालका राजा वीरेन्द्र विक्रम शाहले चीनबाट एन्टिएयरक्राफ्ट गन र एके-४७ राइफलसहितको ठूलो मात्रामा सैन्य सामग्री खरिद गरेका थिए (सेनगुप्ता १९८९) (Sengupta 1989)। यी हतियार खरिदहरू, विशेष गरी एन्टी-एयरक्राफ्ट गनहरू, नेपाल र भारत बीचको विवादको हड्डी बन्यो र यो मुद्दा 1989 को नेपाल-भारत सन्धिको म्याद समाप्त हुनुको लागि महत्त्वपूर्ण कारक बन्यो, जसले त्यसपछि व्यापार र पारवहन संकट निम्त्यायो (सिंह १९८९) (Singh 1989)।

यस अवधिमा चीनले नेपालका शासक राजालाई दृढ सहयोग गर्दै तिब्बत मुद्दामा अधिकतम लाभ उठाउँदै नेपालमा आफ्नो ध्यान केन्द्रित गरेको थियो। दरबारसँगको चीनको सम्बन्ध र सहयोग पर्याप्त साबित भयो किनकी राजाले नेपालको सशस्त्र सेनाको कमाण्डर-इन-चीफको भूमिकामा सैन्य मामिलामा निर्णय गर्ने सक्षम अधिकारी थिए। त्यसैले नेपाल र चीनबीचको द्विपक्षीय सैन्य सम्बन्ध अविकसित रह्यो।

दोस्रो चरण

दोस्रो चरण २००५ देखि २०१५ सम्ममा सुधारिएको तर सतर्क सैन्य सम्बन्ध देखियो। दोस्रो चरणले गति लियो जब राजा ज्ञानेन्द्रले नेपालमा घरेलु विद्रोहको विरुद्धमा हतियार प्राप्त गर्न चीनतर्फ हेरे (बीबीसी २००५; लाल २००५) (Lall 2005; BBC 2005) । लोकतान्त्रिक शक्तिहरूमाथि राजाको दबाबका कारण, नेपालको परम्परागत हतियार आपूर्तिकर्ताहरू (भारत, संयुक्त राज्य अमेरिका र यूके) ले हतियार बिक्रीबाट परहेज गर्दै, नेपालमा लोकतन्त्रको पुनर्स्थापनामा आफ्नो समर्थन जोडे। तसर्थ, नेपालले चीनसँग सैन्य सहयोगको खोजी गर्‍यो, जसले सैन्य सम्बन्धमा प्रगति गर्न र अन्य धेरै द्विपक्षीय मामिलामा सहयोग बढाएको थियो।

तर, चिनियाँ पक्षले नेपाली सेनासँगको सम्बन्ध विस्तारमा नरम दृष्टिकोण अपनायो । पीएलएले नेपाली सेनाका सैनिक अधिकृतहरूलाई आफ्ना तालिम संस्थाहरूमा सिटहरू उपलब्ध गराउन थाल्यो। यसमा पीएलएको राष्ट्रिय रक्षा विश्वविद्यालयमा उच्च कमाण्ड पाठ्यक्रमहरू पनि समावेश थिए (चालीसे २०१६) (Chalise 2016)। चीनले चिकित्सा क्षेत्रमा सहयोग र नेपाली सेनाको विपद् व्यवस्थापन क्षमता अभिवृद्धिमा सहयोग गर्न विशेष ध्यान दिएको छ (प्रधान २०११) (Pradhan 2011)। नेपाली सेनाको संयुक्त राष्ट्रसंघीय शान्ति सेना सञ्चालनका लागि क्षमता अभिवृद्धि प्रमुख सहयोगको तेस्रो क्षेत्रको रूपमा उभिएको छ (याओ २०१८) (Yao 2018)। यद्यपि, धेरैजसो चीनको लगानीमा निर्माण भएका परियोजनाहरूबाट स्पष्ट हुन्छ विश्वव्यापी रूपमा, यी अनुबन्धहरू चिनियाँ कम्पनीहरूले जितेका थिए (हक्कानी र अहमद २०२२) (Haqqani and Ahmad 2022)। त्यसपछि चिनियाँ कम्पनीहरूले आफ्ना मेसिनरी, पुँजीगत सामान र अधिकांश श्रम चीनबाट ल्याए, यी आयोजनाबाट नेपालको आर्थिक लाभ घट्यो (वाकाबायाशी, शर्मा र फु २०२३) (Wakabayashi, Sharma and Fu 2023)।

सन् २००५ देखि नै नेपालले चीनबाट निरन्तर सैन्य आपूर्ति र अनुदान प्राप्त गर्दै आएको छ । नेपालमा लोकतन्त्रको संक्रमणपछि चीनले तुरुन्तै महसुस गर्‍यो कि दरबारसँगको सम्बन्ध उसको सैन्य उद्देश्यहरू सुनिश्चित गर्न पर्याप्त छैन (जैसवाल २०१४) (Jaiswal 2014)। यसबाहेक, २००८ बेइजिङ ओलम्पिकमा, नेपाली तिब्बती समुदायले ठूलो चीन विरोधी प्रदर्शनहरू परिचालन गरेको थियो। (एएफपी २००८) (AFP 2008)। चिनियाँ सरकार भित्र उत्पन्न आशंकाले नेपालको राजनीतिक गतिशीलताप्रति आफ्नो अडानको पुनः मूल्याङ्कन गर्न बाध्य बनायो, यसरी, रणनीतिक पुनर्संरचना आवश्यक भयो।

ऐतिहासिक रूपमा, चीनले नेपालको कम्युनिष्ट पार्टीहरू, विशेष गरी राजतन्त्रको विरुद्धमा रहेका कम्युनिष्ट पार्टीहरूसँग संलग्नतामा सावधानी अपनाएको थियो (जैसवाल २०१४) (Jaiswal 2014)। यद्यपि, २००८ मा नेपालको गणतन्त्रको संक्रमणले भूराजनीतिक गतिशीलतामा परिवर्तन ल्यायो, जसले चीनलाई आफ्नो कूटनीतिक रणनीतिहरूको पुनः मूल्याङ्कन गर्न प्रेरित गर्‍यो। भारत समर्थक नेपाली कांग्रेस र चीन समर्थक माओवादीबीच चीनसँग माओवादी गुटसँग नजिक हुनुको विकल्प थिएन। फलस्वरूप, २००८ को संविधानसभाको चुनावमा माओवादीहरूको प्रभाव बढ्दै गएपछि चीनले उनीहरूसँगको गठबन्धनलाई बलियो बनायो र नेपालको विकसित राजनीतिक परिदृश्यमा रणनीतिक रूपमा आफूलाई स्थापित गर्यो।

माओवादीहरूले हर्षोल्लासका साथ त्यो पक्ष फिर्ता गरे र नवनिर्वाचित नेपाली प्रधानमन्त्री प्रचण्डले औपचारिक राजकीय भ्रमणका लागि बेइजिङलाई आफ्नो उद्घाटन गन्तव्य बनाएर परम्पराबाट बिदा भए। यसपछि नेपालसँग चीनको सैन्य सम्बन्धमा उचाइ आएको छ ।

चीन र नेपालका सैन्य अधिकारीहरू एकअर्काको देशमा बारम्बार आउन थाले। सन् २००८ मा नेपालका रक्षामन्त्री रामबहादुर थापाले चीनसँग नेपाली सेनाको आधुनिकीकरणका लागि २६ मिलियन अमेरिकी डलर बराबरको सैन्य सहायता सम्झौतामा हस्ताक्षर गरेका थिए (भट्टराई २०१९) (Bhattarai 2019). । त्यसपछि, २००९ मा, चीनले नेपाली सेनालाई ३ मिलियन अमेरिकी डलरको सैन्य सहायता घोषणा गर्‍यो, जुन संख्या २०११ मा जनमुक्ति सेना प्रमुख जनरल चेन बिङ्देको भ्रमणमा बढेर ७.७ मिलियन अमेरिकी डलर पुगेको थियो (सिन्हवा २०१२) (Xinhua 2012)। सन् २०१३ को जुनमा चीनका राज्य परिषद् सदस्य याङ जिएछीले दुई देशबीचको सैन्य सम्बन्धलाई बलियो बनाउन राष्ट्रिय सशस्त्र प्रहरी बल प्रतिष्ठान निर्माण गर्ने सम्झौतामा हस्ताक्षर गर्नुभयो।(परराष्ट्र मन्त्रालय, चीन २०१३) (Ministry of Foreign Affairs, China 2013)।

चीनको सैन्य कूटनीतिको यो चरण यस नरम दृष्टिकोण र भारतको प्रतिक्रियालाई ध्यानमा राखेर नेपालसँगको सावधानीपूर्ण संलग्नताले चिनिएको थियो। यहाँका चारवटा उद्देश्यहरू यस प्रकार थिए: द्विपक्षीय सैन्य सम्बन्धको विकास गर्ने, नेपाली सेनाको महत्वपूर्ण परिचालन क्षेत्रको

क्षमतालाई यसका तालिम संस्थाहरूमा सिटहरूमाफत अभिवृद्धि गर्ने, नेपाली सेनाका अधिकारीहरूको भावी पुस्तालाई प्रभाव पार्ने। अन्ततः नेपाली सेनाको शीर्ष नेतृत्वमा भविष्यमा आफ्नो प्रभुत्व कायम राख्ने थियो ।

२०१५ पछि: सैन्य सम्बन्धहरू जुन नरम सन्तुलनमा केन्द्रित थिए

सन् २०१५ र २०१६ मा नेपालको संविधानलाई लिएर भारत-नेपाल विवाद र त्यसपछिको मधेसी व्यापार नाकाबन्दीले नेपाल-चीन सैन्य सम्बन्धमा तेस्रो र चलिरहेको चरणको सुरुवात भएको हो (मजुमदार २०१५; दीक्षित २०१५) (Majumder 2015; Dixit 2015)। यस अवधिमा, चीनसँगको सैन्य सम्बन्ध बढाउन नेपालमा बहुदलीय सहमतिको उदय भयो, जसले दुवै छिमेकी प्रमुख शक्तिहरूसँगको समान दूरीको आफ्नो परम्परागत रणनीतिलाई सुदृढ पार्यो (एन्डरसन २०१४; घिमिरे २०१५; अय्यंगार २०१६) (Anderson 2014; Ghimire 2015; Iyengar 2016) ।

चीनका लागि यो कार्यक्रमले नेपालका विभिन्न संस्थाहरूसँग आफ्नो सम्बन्ध विकास गर्ने बहुआयामिक अवसर प्रदान गरेको छ। भारतलाई सन्तुलनमा राख्ने नेपालको राजनीतिक र आर्थिक तत्परताले चीनसँग रसद, पूर्वाधार, बन्दरगाह पहुँच र अन्य क्षेत्रमा सम्झौताहरू गरायो (मईरिपब्लिका २०१८अ) (myRepublica 2018a) । चीनले नेपाललाई भारतको सम्बन्धमा आफ्नो नरम सन्तुलनको प्रयासतर्फ धकेल्ने उपयुक्त क्षणको रूपमा लिएको छ।

यसबाहेक, २०१७ मा, नेपाल आधिकारिक रूपमा चीनको प्रमुख अन्तर्राष्ट्रिय विकास कार्यक्रम “बेल्ट एन्ड रोड इनिशिएटिभ” (BRI) मा सामेल भयो। तसर्थ चीनले नेपालसँग विशेषगरी सशस्त्र सेनासँग निकटता स्थापित गर्न आफ्नो कूटनीतिक अभ्यासलाई उल्लेख्य रूपमा अगाडि बढायो। तत्कालीन चिनियाँ रक्षामन्त्री चाङ वानक्वानको मार्चमा भएको नेपाल भ्रमणले ३२.३ मिलियन अमेरिकी डलरको ठूलो अनुदान सहायता सम्झौता भएको थियो (घिमिरे २०१७) (Ghimire 2017)। यो कोषको उद्देश्य नेपालको विपद् व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार गर्नु र यसको संयुक्त राष्ट्र शान्ति सेनाका लागि उपकरण उपलब्ध गराउनु हो। यसबाहेक, चीनले राष्ट्रिय सशस्त्र प्रहरी बल एकेडेमीको निर्माण सम्पन्न गरी जुन महिनामा नेपाललाई हस्तान्तरण गरेको थियो। (नेपालमा चीनको दूतावास २०१७) (Embassy of China in Nepal 2017)। त्यस वर्ष नेपाली

सेनाको महाराजगञ्ज ट्रेनिङ स्कूलमा सगरमाथा फ्रेन्डसिप १ काउन्टर टेरर एक्सरसाइज नाम दिइएको संयुक्त सैन्य अभ्यासको उद्घाटन सत्र पनि देखियो (पटीङ २०१८) (PTI 2018)।

सन् २०१८ मा प्रधानमन्त्री केपी शर्मा ओलीले आफ्नो चीन भ्रमणका क्रममा दुई देशबीचको सैन्य सहयोगलाई सुदृढ गर्ने उद्देश्यले थुप्रै सहमति जापनपत्रहरूलाई (एम ओ यू) औपचारिकता दिएका थिए (सिन्हुआ २०१८) (Xinhua 2018)। यी सम्झौताहरूले मानवीय र विपद् व्यवस्थापनका लागि प्रशिक्षण, हार्डवेयर अधिग्रहण, र शान्ति सेनाका लागि चिकित्सा र अन्य उपकरणहरूको प्रावधान जस्ता क्षेत्रहरू समेटेका थिए। चीनले नेपाली सेनाका अधिकृतलाई तालिम दिन आफ्ना सैनिक प्रतिष्ठानमा सिट संख्या पनि बढाएको छ । साथै नेपालले प्रतिरक्षा विश्वविद्यालय स्थापनामा चिनियाँ सहयोग मागेको थियो (गिरी २०२२; मईरिपब्लिका २०१८बी) (Giri 2022; myRepublica 2018b)।

सोही क्रममा ओली सरकारले सन् २०१८ मा भारतसँगको सैन्य सहयोग कटौती गर्ने निर्णय गरेको थियो (लो २०१८) (Lo 2018)। अक्टोबरमा हुने 'बहुक्षेत्रीय प्राविधिक तथा आर्थिक सहयोगका लागि बङ्गालको खाडीको प्रयास' (बिमस्टेक) सैन्य अभ्यासको उद्घाटन सत्रमा नेपालले भाग लिन अस्वीकार गरेपछि यो परिवर्तन भएको हो । त्यसको सट्टा, नेपालले यही महिना चीनको चेङ्दुमा भएको 'सगरमाथा २ अभ्यास'मा सहभागी हुन सेना पठाएको थियो (सुवेदी २०१८) (Subedi 2018)। नेपाल-चीन अभ्यास प्याराड्रूपर ट्रेनिङ स्कूलमा प्लाटुन स्तरमा मात्र सीमित भए पनि भारतको वार्षिक बटालियन-स्तरीय फिल्ड अभ्यासको विपरीत, यसले नेपालको सैन्य सम्बन्धमा भारतको एकाधिकार घटाउँदै चीनतर्फको उल्लेखनीय प्रगतिको सुझाव दिन्छ (लियु जेड. २०१७) (Liu Z. 2017)।

अन्तराल अवधि

नेपाली सेनाका नवनियुक्त प्रधानसेनापति पूर्णचन्द्र थापा सन् २०१९ मा भ्रष्टाचार विरोधी बृहत् कार्यक्रम लिएर नेपाल आएका थिए । उनले सेनामा रहेको भ्रष्टाचार उन्मूलन, नागरिक-सैन्य सम्बन्ध सुधार र नेपाली सेनाको सैन्य सम्बन्धमा भारत र चीनबीच सन्तुलन कायम गर्नमा ध्यान केन्द्रित गरे (द काठमाडौं पोस्ट २०१८) (The Kathmandu Post 2018)। त्यसैले सन्

२०१९ मा नुवाकोट (नेपाल) मा हुने भनिएको परिकल्पना गरिएको 'सगरमाथा ३ एक्सरसाइज'ले प्राथमिकता गुमायो । "संयुक्त सैन्य अभ्यास" को प्रारम्भिक अवधारणा जुन प्रतिआतंकवाद, उच्च-उचाई युद्ध र प्रकोप प्रतिक्रिया क्षमताहरूको सामना गर्न केन्द्रित थियो, यसरी "आपसी क्षमताहरू वृद्धि" मा मात्र सीमित थियो। अन्ततः अभ्यास अन्तिम घण्टामा रद्द गरियो। यो तीव्र भारतीय लबिड र समग्र विकसित क्षेत्रीय सुरक्षा गतिशीलतामा यसको "हेजिंग" रणनीतिको सीमामा (नेपालमा) पुनर्विचारले संकेत गरेको थियो (गिरी २०२३बी) (Giri 2023b)।

त्यसपछि २०२०-२२ सम्म फैलिएको सम्पूर्ण कोभिड अवधिमा नेपाल-चीन द्विपक्षीय सैन्य सम्बन्ध सुस्त रह्यो। चीनले नेपाललाई मेडिकल सामग्री र भ्याक्सिन पठाउने प्रबन्ध गरेको छ (द हिमालयन २०२०) (The Himalayan 2020)। यद्यपि, यस अवधिमा चीनको आफ्नै प्रतिबन्धात्मक नियमहरूको कारण, दुई देशहरू बीच शायदै कुनै उल्लेखनीय सैन्य अन्तरक्रिया भएको थियो। नेपालले पनि कोभिडको संक्रमण थप फैलिन नदिन चीनसँगको सीमा नाका सिल गरेको थियो (उपाध्याय २०२०) (Upadhyaya 2020)।

यो २०२३ मा मात्र थियो, कि सीमाहरू पुनः खोलियो र सम्बन्ध पुनः सुरु भयो। अगस्ट २०२३ मा, पीएलएको तिब्बत सैन्य कमाण्डका मेजर जनरल युए एन्डेको नेपाल भ्रमणको क्रममा, दुबै सेनाहरू "सगरमाथा अभ्यास" शृंखला पुनः सुरु गर्न सहमत भए (गिरी २०२३बी) (Giri 2023b)। यसबाहेक, चीनले नेपाली सेनाका अधिकारीहरूका लागि आफ्ना तालिम संस्थाहरूमा धेरै सिटहरूमा आमन्त्रण गरेको छ। सुरुमा, पीएलएको राष्ट्रिय रक्षा विश्वविद्यालयले छवटा सिटहरू छुट्याएको थियो, पछि चारमा समायोजन गरियो। कटौतीको बावजुद, नेपालले २०२३ मा दुई सिट मात्र प्रयोग गर्ने छनोट गर्‍यो, प्रशिक्षणको लागि अधिकारीहरू पठाउने आफ्नो प्रतिबद्धता पुष्टि गर्दै।¹ फलस्वरूप, दुई राष्ट्रहरू बीचको सैन्य सम्बन्ध बिस्तारै २०२४ मा पुनः सुरुवात चरणमा प्रवेश गर्दैछ।

नेपाल-चीन सैन्य सम्बन्धको प्रमुख मुद्दाहरू

सबै दक्षिण एसियाली राष्ट्रहरूमध्ये नेपालसँगको चीनको सैन्य कूटनीति सबैभन्दा कमजोर छ। नेपाल र चीनबीचको सैन्य अन्तरक्रियालाई धेरै कारणले सीमित पारेको छ । यस घटनामा

¹ नेपाली रणनीतिक मामिलाका विज्ञहरूसँग लेखकको अन्तर्वार्ता, डिसेम्बर २०२३।

भारतसँगको नेपालको सैन्य सम्बन्ध र यसको दक्षिणी छिमेकीमाथिको परम्परागत निर्भरताले ठूलो भूमिका खेलेको छ।

भारतको भूमिका

नेपाल र भारतीय सेनाबीचको सम्बन्ध ऐतिहासिक रूपमा निकै सुमधुर रहेको छ । सन् १९५० देखि दुवै सेनाले एकअर्काका चिफ अफ स्टाफलाई आ-आफ्नो सेनामा "जनरल" को मानार्थ पद प्रदान गर्दै आएका छन्। भारतीय सेनाको गोर्खा रेजिमेन्ट भित्र करिब ३६,००० गोरखा जवानहरूको पर्याप्त उपस्थितिले यो बन्धनलाई थप सुदृढ पारेको छ (इथिराजन २०२३) (Ethirajan 2023)। यसबाहेक, भारतीय सेनाबाट लगभग १४०००० सेवानिवृत्त गोर्खा कर्मचारीहरूको ठूलो जनसंख्याले भारतबाट लगभग ६०० मिलियन अमेरिकी डलर पेन्सन प्राप्त गर्दछ (झा २०२३) (Jha 2023)। यी सेवानिवृत्तहरूले चिकित्सा र अन्य सुविधाहरूमा पहुँच सहित, उनीहरूको पूर्व रेजिमेन्टहरूसँग सामाजिक, सांस्कृतिक, र संस्थागत जडानहरू पनि कायम राख्छन्।

फलस्वरूप, भारतसँगको नेपालको सैन्य सम्बन्ध चीनसँगको आफ्नो संलग्नतालाई पछाडि पार्छ (गुओ र झुओ २०२२) (Guo and Zhuo 2022)। भारतसँगको यस सम्बन्धको प्रभावकारी प्रकृतिलाई उजागर गर्ने एउटा उदाहरण नेपालका प्रधानसेनापतिको भारत भ्रमणका क्रममा २०१५-१६ मधेसी नाकाबन्दीको संकल्प हो (घिमिरे २०१६) (Ghimire 2016) । दुई राष्ट्रबीचको स्थायी संस्थागत बन्धन र सम्बन्धहरू समयसँगै लचिलो साबित भएका छन्। तिनीहरू अक्सर जटिल समस्याहरू नेभिगेट गर्नको लागि महत्त्वपूर्ण संयन्त्रको रूपमा सेवा गर्छन्। यो अन्तरनिर्भरताले नेपालको सुरक्षा व्यवस्थामा चिनियाँ प्रभावलाई कम गर्न रणनीतिक रूपमा भूमिका खेल्छ।

एपीसी विवादमा पनि नेपाली सेनाका अधिकारीहरूले भारतीय बोलपत्रमा एपीसीहरू समावेश भएको तर्क गरे जुन भारतमा यसको सेवाको हिस्सा थिएन। त्यसैले यो नेपालका लागि दीर्घकालीन रूपमा सम्भावित समस्या बन्न सक्छ । र भविष्यमा यी सवारी साधनहरूसँग हुने कुनै पनि घटनाले नेपालमा भारत विरोधी तत्वहरूलाई फिल्ड डे दिने थियो। बरु नेपालले भारतीय कम्पनीबाट विभिन्न सवारीसाधन भित्र्याउने प्रस्ताव गरेको छ । यसबाहेक, चीनको नोरिन्कोले यसअघि नेपाललाई सशस्त्र सवारीसाधन उपलब्ध गराएको नेपाली अधिकारीहरूको तर्क छ (SIPRI हतियार व्यापार दर्ता २००५) (SIPRI Arms Trade Register 2005)। नोरिनको

(NORINCO) ले आफ्नो सैन्य सामग्री फिल्डमा मात्र आपूर्ति गर्दै, अफ्रिकामा रहेका नेपाली सेना शान्ति सेनालाई फिल्डमा स्पेयर पार्ट्स र सेवाहरू पनि प्रदान गर्दछ।² त्यसैले चिनियाँ कम्पनीबाट यी सामान खरिद गर्न नेपाली सेनालाई सहज हुन्छ । यसले चिनियाँ एपीसीहरूसँग अडिग रहने नेपाली सेनाको निर्णयलाई बृद्धाउँछ।

अपेक्षित रूपमा, कथित भारतीय प्रभावको बारेमा चीनमा एक दृश्य आशंका छ (द पपेर २०१८) (The Paper 2018)। यो "सगरमाथा संयुक्त सैन्य अभ्यास" को २०१९ संस्करण रद्द गर्न को लागी वरपरको शंकाले थप बलियो बनाएको छ। यसले नेपालको सुरक्षा गतिशीलतामा निहित भूराजनीतिक जटिलताहरूलाई जोड दिन्छ। यसले क्षेत्रीय दबावलाई सम्बोधन गर्न लामो समयदेखिको सम्बन्धलाई आह्वान गरेर राखिएको नाजुक सन्तुलन पनि देखाउँछ। तर, भारतका केही कार्यहरूले नेपाललाई चीनसँगको सम्बन्ध सन्तुलनमा राख्न र विशेष गरी व्यापार, पारवहन, आर्थिक र सामाजिक सम्बन्धमा भारतको एकाधिकार प्रभुत्व घटाउन बाध्य बनाएको छ।

भारतले आफ्ना सैनिकका लागि नयाँ अग्निपथ भर्ती योजनाले पनि नेपालसँग विवाद सिर्जना गरेको छ ।

यसले २०२१ देखि भारतीय सेनामा गोर्खा भर्तीलाई रोकेको छ र परम्परागत सैन्य सम्बन्धमा भएको यो परिवर्तनले व्यापक सम्बन्धलाई पनि आकार दिन सक्छ (देशपाण्डे २०२३) (Deshpande 2023) । भारतसँगको नेपालको राजनीतिक, आर्थिक र सामाजिक-सांस्कृतिक सम्बन्धले धेरै सुखद र अप्रिय चरणहरू पार गरेको छ । यसको विपरित, भारतीय सेनासँग नेपालको गोरखा सम्बन्धले सम्बन्धलाई सहज जग प्रदान गर्ने बलियो चट्टानको रूपमा रहेको छ। माथि उल्लेख गरिएझैं, धेरै कठिन चरणहरूमा, सैन्य-से-सैन्य सम्बन्धहरूले प्रभावलाई कम गर्न र परिस्थितिलाई समाधान गर्न पर्दा पछाडि खेलेको छ। यद्यपि, यी सम्बन्धहरू अहिले जोखिममा छन्।

² नेपाली सैन्य विज्ञहरूसँग लेखकको अन्तर्वार्ता, डिसेम्बर २०२३।

सन् २०२२ देखि अग्निपथ योजना लागू भएपछि नेपाल सरकारले भारतीय सेनाको भर्तीमा गोर्खा उम्मेदवार पठाउन लगातार अस्वीकार गर्दै आएको छ । नेपालले यसलाई भारत, बेलायत र नेपालबीचको गोरखा फौजसम्बन्धी त्रिपक्षीय सन्धिको उल्लङ्घन भएको मानेको छ (गिरी २०२३डी) (Giri 2023d) । यसबाहेक, नेपालमा ठूलो संख्यामा सैन्य तालिम प्राप्त युवाहरू चार वर्षपछि जागिरविहीन फर्किने र समाजलाई अस्थिर बनाउन सक्ने चिन्ता छ।

भारतीय भर्तीको विकल्प सुक्दै जाँदा धेरै गोरखा सैनिकले सैनिकको अवसर खोज्न विदेश जान थालेका छन् । रुसी पक्षमा गोर्खाहरूको ब्रिगेड (६,००० सेना) लडिरहेका छन् र केही युक्रेनी पक्षमा पनि छन् (शर्मा २०२३; गिरी २०२३ सी) (Sharma 2023; Giri 2023c)³ द्वन्द्वमा झण्डै तीन सय गोरखा सैनिकको मृत्यु भएको छ (प्रधान २०२३) (Pradhan 2023) । फ्रान्सेली विदेशी सेना दोस्रो यस्तो अवसर भएको छ। (फ्यान २०१७; अनुपम २०२३) (Fan 2017; Anupam 2023)। पछिल्ला केही वर्षहरूमा, गोर्खाहरूले फ्रान्सेली विदेशी सेनामा सबैभन्दा ठूलो भर्ती समूह गठन गरेका छन्। र अन्तमा, भविष्यमा गोर्खा भर्ती गर्ने सम्भावित चिनियाँ प्रयासको हल्ला छ (गिरी २०२३डी) (Giri 2023d)। हडकडमा गोर्खा सेनाको काम गर्ने इतिहास रहेकोले यस मार्गबाट ठूलो संख्यामा गोर्खा भर्ती गर्न गाह्रो हुने छैन (गुरुङ २०१७) (Gurung 2017)।

भारतीय सेनामा गोर्खा भर्ती रोकिएमा आगामी डेढ दशकभित्र नेपालसँगको भारतको सैन्य सम्बन्ध मर्मत हुन नसक्ने अवस्थामा पुग्नेछ । सामाजिक-सांस्कृतिक, राजनीतिक र अन्य सम्बन्धहरूमा पनि सम्बन्धित प्रभाव हुनेछ। त्यसपछि भारतीय प्रभाव घटाउन नेपालमा चीनको निरन्तर दबाबले थप गति लिनेछ ।

नेपालमा संस्थागत आशंका

दक्षिण एसियामा, भुटान, भारत र अन्य छिमेकी राष्ट्रहरूसँगको दावीको तुलनामा नेपालमा चीनको क्षेत्रीय दाबी अपेक्षाकृत न्यून छ (लिउ एल. २०१७; ब्रिस्टो २०२२; अनुपम २०२१) (Liu L.

³ नेपाली सैन्य विशेषज्ञ र विद्वानहरूसँग लेखकको अन्तर्वार्ता, नोभेम्बर २०२३।

2017; Bristow 2022; Anupam 2021)⁴ सन् २०१९ मा चिनियाँ कम्युनिष्ट पार्टीका महासचिव र चिनियाँ राष्ट्रपति सी चिनफिङको नेपाल भ्रमणका क्रममा दुवैले संयुक्त सीमा व्यवस्थापनलाई सहजीकरण गर्ने प्रस्तावसमेत गरेका थिए र यस विषयमा समझदारीपत्रमा हस्ताक्षर गरेका थिए (परराष्ट्र मन्त्रालय नेपाल २०१९) (Ministry of Foreign Affairs Nepal 2019)। सन् १९५० को दशकदेखि चीनले नेपालसँग बलियो सम्बन्ध राख्ने रणनीतिक उद्देश्यलाई विभिन्न उद्देश्यहरू हासिल गर्दै आएको छ। पहिलो र प्रमुख चिनियाँ उद्देश्य नेपालभित्र चीन विरोधी तत्वहरूलाई बलियो हुनबाट रोक्नु रहेको छ (रेन २०१४) (Ren 2014)। यो आज पनि चिन्ताको विषय बनेको छ र नेपालको सिमानामा चिनियाँ कारबाहीलाई निरन्तरता दिन्छ। तिब्बती सिमानाको सुरक्षा, भागेर तिब्बतीलाई भारत पुग्नुबाट रोक्ने र नेपालमा तिब्बती सक्रियता हटाउनु चीनको मुख्य उद्देश्य हो। चीनले नेपालले सेनालगायत आफ्ना सबै शक्तिहरूमार्फत लक्ष्य हासिल गर्न सहयोग गर्ने अपेक्षा गरेको छ।

नेपालले धेरै हदसम्म चीनको अपेक्षा पूरा गरेको छ। सन् १९७४ मा खम्पा विद्रोहीहरूलाई निशस्त्रीकरण र चीनमा फिर्ता गर्ने कार्य सबैभन्दा प्रारम्भिक थियो (बेलस्ट्र्याकी १९९१) (Balestracci 1991)। पछिल्ला वर्षहरूमा नेपालले चीनविरुद्ध तिब्बतको विरोधमा पनि नेपालले दबाव दियो (अरौस २०१४) (Arrouas 2014)। त्यस कार्यको पश्चिमा राष्ट्र र अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूले निन्दा गरे पनि नेपालले सयौं तिब्बतीहरूलाई चीनमा निर्वासन गरेको थियो (संयुक्त

⁴ नेपाल र चीनबीच सानातिना क्षेत्रीय विवाद छ । सगरमाथाको पहिलो विवाद सन् १९६० मा चीनले सगरमाथा नेपालको हो भनी सहमति गरेपछि समाधान भएको थियो। तर, यसको सही उचाइ र नाममा विवाद कायमै छ। सन् २०२० (सिन्हवा २०२०) (Xinhua 2020) मा नेपाल र चीन दुवैले ८८४८.८६ मिटर उचाइमा सहमति जनाएका थिए । यद्यपि, माउन्ट एभरेस्ट नाम विवादको बिन्दु बनेको छ किनभने चीनले यसलाई औपनिवेशिक हयाइगओभर भएको दाबी गरेको छ। दोस्रो विवाद नेपालको दोलखा जिल्लामा रहेको सीमा स्तम्भ नम्बर ५७ को ६ हेक्टर जमिनको स्थानको हो । यो मुद्दाले "चीन-नेपाल चौथो सीमा प्रोटोकल" लाई रोकेको छ र सबै सीमा वार्ताहरू रोकेको छ (श्रेष्ठ २०१३: ५९-७४) (Shrestha 2013: 59-74) । तेस्रो विवाद हुम्लाको लिमीमा रहेका नौवटा भवनको हो जसलाई काठमाडौंले नेपालको भूमिमा चीनले अवैध रूपमा निर्माण गरेको आरोप लगाएको छ । केही सञ्चारमाध्यमले चीनको सामना गर्ने नेपालका अधिकांश सीमावर्ती जिल्लाहरूमा सानातिना अतिक्रमण भएको दाबी पनि गरेको छ (अनलाइन खबर २०२०) (Online Khabar 2020)।

राष्ट्र समाचार २००३; पान २००३; शर्मा २०१६) (UN News 2003; Pan 2003; Sharma 2016)।

चीनको दोस्रो मुख्य उद्देश्य नेपाललाई चीन र भारतबीच सन्तुलित सैन्य सम्बन्ध विकास गर्न प्रोत्साहित गर्नु हो। राजतन्त्रको उन्मूलनपछि लोकतान्त्रिक कालमा यो उद्देश्य प्रबल भएको छ। चीनले निरन्तर सैन्य अनुदान, अफिसर ट्रेनिङ पोजिसनको प्रावधान, संयुक्त सैन्य अभ्यास र धेरै उच्चस्तरीय सैन्य नेतृत्व भ्रमणहरू मार्फत यसलाई प्रोत्साहित गरेको छ। यी कार्यहरू रणनीतिक रूपमा चीनलाई भारतको भरपर्दो विकल्पको रूपमा स्थापित गर्न गरिन्छ।

उल्लेखनीय रूपमा, चीनले २०१५-२०१६ संकटलाई जातीय पृथकतावादी अशान्तिको सम्भावित उदाहरणको रूपमा चित्रण गर्‍यो, जुन कथित रूपमा भारतबाट प्रभावित र उत्प्रेरित थियो लिउ जेड. २०१७) (Liu Z. 2017)। फलस्वरूप, चिनियाँ सैन्य कूटनीतिले नेपालको मामिलामा भारतको कथित आधिपत्य नियन्त्रणको प्रतिरोध गर्न र नेपालमा घरेलु जातीय पृथकतालाई रोक्नको लागि एक उपकरणको रूपमा प्रस्तुत गर्यो।

राष्ट्रिय सशस्त्र प्रहरी बल एकेडेमीको निर्माणमा चीनको दृढताको एउटा महत्वपूर्ण उदाहरण प्रस्ट हुन्छ। सन् १९९५ देखि नेपाल प्रहरी प्रतिष्ठान निर्माण गर्ने समानान्तर भारतीय प्रतिबद्धता पूरा हुन सकेको छैन। (चौधरी २०१८; मईरिपब्लिका २०२२) (Chowdhury 2018; myRepublica 2022)। यसको विपरीत, चीनले २०१५ मा निर्माण सुरु गर्‍यो र २०१७ सम्म सशस्त्र प्रहरी बल एकेडेमी परियोजनालाई कुशलतापूर्वक पूरा गर्‍यो, जसले यसको द्रुत दृष्टिकोणलाई जोड दियो (सिन्हुआ २०१७) (Xinhua 2017)।

तैपनि चीनप्रति नेपालको संस्थागत विश्वास कम छ। चीनसँगको द्विपक्षीय संलग्नता लेनदेनात्मक देखिन्छ र यी मुख्यतया नेपाली सम्भ्रान्तहरूको व्यक्तिगत लाभबाट प्रेरित हुन्छन्। उदाहरणका लागि, एपीसीहरूको खरिदले मूल्यवृद्धि र नेपाली सेनाका वरिष्ठ अधिकारीहरूमा भ्रष्टाचारको चिन्ता बढाएको छ (खबरहब.कम २०२३ब) (Khabarhub.com 2023b)। बंगलादेशलाई पनडुब्बी बिक्री, श्रीलंका, जाम्बिया र माल्दिभ्सका परियोजनाहरू र पाकिस्तानका अन्य मेगा परियोजनाहरू जस्ता अन्य दक्षिण एसियाली र अफ्रिकी राष्ट्रहरूलाई चिनियाँ हतियार

बिक्रीमा पनि भ्रष्टाचारको आरोप लगाइएको छ (झेंग २०२३; लियोनेल २०२०; सिरिलाल र अनीज २०१५) (Zheng 2023; Lionel 2020; Sirilal and Aneez 2015)। यस सम्बन्धमा नेपालको अनुभव यस क्षेत्रमा पाइने चिनियाँ बेइमान अभ्यासको ढाँचासँग मेल खान्छ।

नेपाल-चीन द्विपक्षीय सम्बन्धमा जटिलता

नेपाल र चीनबीचको द्विपक्षीय सम्बन्धमा पनि वर्षौंदेखि जटिलता आएको छ । अर्थतन्त्रका हिसाबले नेपालले साना राष्ट्रहरूप्रति चीनको आर्थिक र रणनीतिक दृष्टिकोणमा लुकेका जोखिमहरू पहिचान गरेको छ। नेपालको पूर्वाधार विकासमा चीनको कार्यसम्पादन पनि विवादमुक्त हुन सकेको छैन । नेपालमा चिनियाँ कम्पनीलाई ठेक्का दिएका धेरै ठूला पूर्वाधार आयोजना अधुरा रहेका छन् (गिरी २०२३ई) (Giri 2023e)। सन् २०१९ र त्यसपछिका वर्षहरूमा चिनियाँ राष्ट्रपति सी र अन्य अधिकारीहरूले घोषणा गरेका बीआरआई अन्तर्गतका लगानी परियोजनाहरूमा प्रगति हुन सकेको छैन। बीआरआई अन्तर्गत परिकल्पना गरिएका सडक र रेल जडान परियोजनाहरूले सीमित प्रगति मात्र देखेका छन्। फलस्वरूप, नेपाली अधिकारीहरूले चीनको व्यावसायिक ऋणमा संलग्न हुन सावधानी अपनाएका छन्, अनुदान मात्र स्वीकार गर्ने विकल्प रोजेका छन्। थप रूपमा, नेपालका कम्युनिष्ट राजनीतिज्ञहरूले आफ्नो राजनीतिक र विकास अभिमुखीकरणमा चीन र भारत बीचको समान दूरीको रणनीतिमा फर्केका छन्। खासगरी सन् २०२०-२१ मा नेपालको 'अनौपचारिक चिनियाँ नाकाबन्दी' पछि यो झन् बढेको हो (प्रसाई २०२१) (Prasain 2021)। लामो समयसम्म नेपालले कठिनाइका बाबजुद चीनको तुलनामा भारतबाट व्यापार गर्दा धेरै नाफा हुने कुरा बुझेको छ (श्रेष्ठ २०२१) (Shrestha 2021)।

अपेक्षित रूपमा, प्रधानमन्त्री दाहालको 2023 बेइजिङ भ्रमणको समयमा, नेपालले चीनको "वैश्विक सुरक्षा पहल" लाई ("Global Security Initiative") समर्थन गर्न अस्वीकार गर्यो (पाण्डे २०२३) (Pandey 2023)। साथै चीनले पोखरा विमानस्थल आयोजनालाई बीआरआईअन्तर्गत समाहित गर्न खोज्दा पनि आपत्ति जनाइएको थियो । नेपालले बीआरआई कार्यक्रमको औपचारिक अनुमोदन गर्नुअघि नै विमानस्थल परियोजनाको सम्झौता भएको नेपाली अधिकारीहरूले तर्क गरेका छन् (खतिवाडा २०२३) (Khatiwada 2023)। नेपालको राजनीतिक स्पेक्ट्रमको दुबै पक्षमा यो सूक्ष्म र सतर्क अडानले नेपालको सशस्त्र सेनासँग सैन्य सम्बन्धलाई गहिरो बनाउने चीनको

चाहनालाई बाधा पुऱ्याएको छ। नेपाली सेनाको चीनसँगको नियमित सैन्य कूटनीतिका लागि नेपालका निर्णयकर्ताहरू खुला रहे पनि भारतलाई नरम सन्तुलनमा राख्ने प्रयासहरू सीमित छन्। थप रूपमा, चीनसँगको न्यून स्तरको सैन्य अन्तरक्रियाले पनि नेपाललाई आर्थिक र सैन्य सहायता कार्यक्रमहरूको लागि पश्चिमी शक्तिहरूबाट समर्थन प्राप्त गर्न सक्षम बनाउँछ (वाङ २०२२) (Wang 2022)।

भविष्यका प्रवृत्तिहरू

नेपाल र चीनबीचको सम्बन्धले विगतका वर्षहरूमा विभिन्न क्षेत्रमा उल्लेखनीय प्रगति गरेको छ। यद्यपि, तिनीहरूको सैन्य सम्बन्ध अपेक्षाकृत कम विकसित रहयो। प्रारम्भमा, नेपालको सशस्त्र सेनाहरू साना थिए र भारतीय प्रतिष्ठानसँग नजिक थिए, जसले गर्दा चीनसँग न्यूनतम संलग्नता थियो। तैपनि, अन्तर्राष्ट्रिय सुरक्षा परिदृश्यमा परिवर्तन र तिब्बतको सुरक्षाको लागि चीनको बढ्दो चासोले चिनियाँ राजनीतिक नेतृत्वलाई नेपाली राजाहरूसँग सकारात्मक सम्बन्ध बढाउन प्रेरित गर्‍यो। नेपाली राजाले नेपाली सेनाको कमाण्डर-इन-चीफको रूपमा चिनियाँ सैन्य हितलाई सम्बोधन गर्न केन्द्र बिन्दुको रूपमा काम गरे। सन् २००८ मा नेपाल गणतन्त्रमा परिणत भएपछि र बेइजिङ ओलम्पिकअघि तिब्बती विरोधको सामना गर्दै चीनले नेपालसँगको राजनीतिक र सैन्य सहयोगलाई व्यापक रूपमा विस्तार गर्‍यो। त्यसपछि दुई देशबीचको सैन्य सहयोग निरन्तर बढ्दै गएको छ, जसले नेपाललाई विपद् व्यवस्थापन, संयुक्त राष्ट्रसंघीय शान्ति सेनाको क्षमता अभिवृद्धि र सैन्य उपकरण प्राप्त गर्ने क्षेत्रमा फाइदा पुऱ्याएको छ । "सगरमाथा" जस्ता संयुक्त सैन्य अभ्यासहरू र चिनियाँ सैन्य संस्थाहरूमा नेपाली सशस्त्र बलका कर्मचारीहरूलाई प्रशिक्षण अवसरहरू पनि सञ्चालन गरिएको छ। यद्यपि, कोभिड महामारीका कारण सन् २०२०-२३ मा सैन्य सम्बन्धमा ठेस पुग्यो, सन् २०२३ मा सीमानाहरू पुनः खोलिएपछि मात्र गतिविधिहरू सुचारु भएको थियो।

यसबाहेक, चीनले उत्कृष्ट वर्गको प्रभावबाट नेपालको राजनीतिक परिदृश्य र समाजलाई प्रभाव पार्ने प्रयास, कथाको आकार र अन्य विभिन्न सम्बन्धहरू महत्त्वपूर्ण छन्। यी कार्यहरूको उद्देश्य नेपाल सरकारलाई चीन र भारतबीच थप सन्तुलित सैन्य सम्बन्ध कायम गर्न दबाव दिनु हो। यसका बाबजुद पनि नेपाली सेनासँगको भारतको लामो समयदेखिको सम्बन्ध र गहिरो सहयोगका लागि औपचारिक संयन्त्रले भारतविरुद्ध चिनियाँ पहलहरूलाई प्रायः ओझेलमा पार्छ। भारत र

नेपाली सेना र जनसङ्ख्याबीचको साझा सांस्कृतिक, धार्मिक र भाषिक कारकहरूले चीनका लागि चुनौती प्रस्तुत गर्दै सम्बन्धलाई थप मजबुत बनाउँछ। थप रूपमा, संस्थागत आशंका र नेपालको ठूला पूर्वाधार परियोजनाहरूमा चिनियाँ कम्पनीहरूको न्यून कार्यसम्पादनले चीनको प्रभावलाई घटाउँछ र भारतसँग समानताको लागि जोड दिन्छ।

फलस्वरूप, नेपालले चीनसँग नियमित सैन्य कूटनीतिमा सहजता कायम राखे पनि दुई क्षेत्रीय शक्तिहरूबीचको नाजुक सन्तुलन कायम राख्न सुरक्षा सम्झौतालाई औपचारिकता दिनदेखि अलग रहन्छ। नेपालले समानुपातिक नीति कायम गर्दै भारत र चीन दुवैबाट आर्थिक रूपमा फाइदा लिने चाहनाले आफ्नो रणनीतिक अडानलाई जोड दिन्छ। यस अवस्थालाई परिवर्तन गर्ने दृढ संकल्प भए पनि चिनियाँ प्रयासहरूले अझै पनि उल्लेखनीय परिणाम ल्याउन सकेको छैन।

Please note: यो मूल रूपमा प्रकाशित लेखको अनुवाद हो Kumar, Atul. 2024. '[China's Military Diplomacy in Nepal: Soft Balancing Against India and Attendant Complications](#)'. Centre of Excellence for Himalayan Studies, Shiv Nadar Institution of Eminence. Occasional Paper. No.3. February. 1-20. यो लेख समीर शर्माले अनुवाद गरेका हुन्

सन्दर्भ (References)

AFP. 2008. 'Tibetans protest in Nepal on eve of Olympics'. *ABC News*. 7 August. <https://www.abc.net.au/news/2008-08-07/tibetans-protest-in-nepal-on-eve-of-olympics/467846>

Anderson, Liam D. 2014. 'Searching for security: India's role in the post-war federal Democratic Republic of Nepal'. *Himalaya*. 33 (1).

Anupam, Birat. 2021. 'Everest diplomacy in Sino-Nepali relationship'. *The Record*. 23 August. <https://www.recordnepal.com/everest-diplomacy-in-sino-nepalese-relationship-from-conflict-to-collaboration>.

Anupam, Birat. 2023. 'Why Nepalis are fighting on both sides of the Russia-Ukraine War'. *The Diplomat*. 17 June. <https://thediplomat.com/2023/06/why-nepalis-are-fighting-on-both-sides-of-the-russia-ukraine-war/>

Arrouas, Michelle. 2014. 'Report: Tibetans in Nepal are suffering under growing Chinese pressure'. *Time*. 1 April. <https://time.com/44854/nepal-china-tibet/>

Balestracci, Andrew. 1991. 'Four Rivers, Six Ranges'. *The Himal*. 1 March. <https://www.himalmag.com/four-rivers-six-ranges/>

BBC. 2005. 'Chinese deliver arms to Nepal'. 25 November. http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/4469508.stm

Bhandari, Mitra. 2023. 'Army has no plans to purchase arms: Chief of Army Staff Sharma'. *Gorkha Patra*. 26 May. <https://gorkhapatraonline.com/news/65530>

Bhattarai, Kamal Dev. 2019. 'A brief history of Nepal-China Defense ties'. *The Annapurna Express*. 19

May. <https://theannapurnaexpress.com/news/a-brief-history-of-nepal-china-defense-ties-1560/>

Bristow, Michael. 2022. 'China encroaching along Nepal border-report'. 8 February. *BBC*. <https://www.bbc.com/news/world-asia-60288007>

Chalise, Bishal. 2016. 'Sunny days ahead for blossoming China-Nepal ties'. *East Asia Forum*. 2 April. <https://www.eastasiaforum.org/2016/04/02/sunny-days-ahead-for-blossoming-china-nepal-ties/>

Chowdhury, Debashish Roy. 2018. 'Driven by India into China's arms, Is Nepal the new Sri Lanka'. *South China Morning Post*. 25 February. <https://www.scmp.com/week-asia/geopolitics/article/2134532/driven-india-chinas-arms-nepal-new-sri-lanka>

Deshpande, Smruti. 2023. 'No Gorkha recruitment into Indian Army 3rd time in a row amid India-Nepal deadlock over Agnipath', *The Print*. 5 July. <https://theprint.in/defence/no-gorkha-recruitment-into-indian-army-3rd-time-in-a-row-amid-india-nepal-deadlock-over-agnipath/1656123/>

Dhakal, Sabitri. 2019. 'Mandarin made mandatory in many schools'. *The Himalayan*. 15 June. <https://thehimalayantimes.com/nepal/mandarin-made-mandatory-in-many-schools>

Dixit, Kunda. 2015. 'India and Nepal have no choice but to end their border dispute and move on', *Time*. 17 November. <https://time.com/4115801/nepal-india-border-blockade-madhesh/>

Embassy of China in Nepal. 2017. 'The handover ceremony of China Aided Project of National Armed Police Force Academy of Nepal'. 4 July. http://np.china-embassy.gov.cn/eng/News/201707/t20170704_1585285.htm

Ethirajan, Anbarasan. 2023. 'Agnipath Scheme: The pain of Nepal's Gurkhas over Indian army's new hiring plan'. *BBC*. 27 August. <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-66603133>

Fan Lingzhi. 2017. 'Tàn yíng zuì shénmì gùyōngbīng Ní Gòng gāoguān: Kuòěrkā gùyōngbīng jué bùnéng zhēnduì Zhōngguó' (探营最神秘雇佣兵 尼共高官：廓尔喀雇佣兵决不能针对中国) [Exploring the most mysterious mercenaries in the camp senior. Senior Communist Party of Nepal official: Gurkha mercenaries must not target China]. *China.com.cn*. 10 November.

http://military.china.com.cn/2017-11/10/content_41872792.htm

Ghimire, Binod. 2017. 'China pledges Rs 3b support to Nepal Army'. *The Kathmandu Post*. 24 March. <https://kathmandupost.com/national/2017/03/24/china-pledges-rs-3b-support-to-nepal-army>

Ghimire, Yubaraj. 2015. 'Nepal's Prime Minister K P Sharma Oli slams India again, praises China'. *The Indian Express*. 16 November. <https://indianexpress.com/article/world/neighbours/nepals-prime-minister-k-p-oli-slams-india-again-praises-china/>

Ghimire, Yubaraj. 2016. 'Key India-Nepal border post open, trucks cross after 5 months.' *The Indian Express*. 6 February. [Key India-Nepal border post open, trucks cross after 5 months | India News - The Indian Express](https://www.indianexpress.com/article/world/neighbours/key-india-nepal-border-post-open-trucks-cross-after-5-months-4811111)

Giri, Anil. 2020. 'In a series of meetings, Chinese envoy calls for unity among ruling party members'. *The Kathmandu Post*. 2 May. <https://kathmandupost.com/politics/2020/05/02/in-a-series-of-meetings-chinese-envoy-calls-for-unity-among-ruling-party-members>

Giri, Anil. 2022. 'National Defence University plans delayed by lack of funds'. *The Kathmandu Post*. 24 October. <https://kathmandupost.com/national/2022/10/24/national-defence-university-plans-delayed-by-lack-of-funds>

Giri, Anil. 2023a. 'Nepal Army plans to buy APCs, Chinese supplier is on US blacklist'. *The Kathmandu Post*. 27 May. <https://kathmandupost.com/national/2023/05/27/army-plans-to-buy-apcs-chinese-supplier-is-on-us-blacklist;>

- Giri, Anil. 2023b. 'Nepal, China to resume joint military drills'. *The Kathmandu Post*. 18 August. <https://kathmandupost.com/national/2023/08/18/nepal-china-to-resume-joint-military-drills>
- Giri, Anil. 2023c. 'Six Nepalis serving in Russian Army killed in war'. *The Kathmandu Post*. 4 December. <https://kathmandupost.com/national/2023/12/04/six-nepali-youths-serving-in-russian-army-killed-says-foreign-ministry>
- Giri, Anil. 2023d. 'Is China planning to recruit Nepalis in the PLA'. *The Kathmandu Post*. 13 May. <https://kathmandupost.com/national/2023/05/13/is-china-planning-to-recruit-nepalis-in-pla>
- Giri, Anil 2023e. 'Nepal supports Xi's vital initiatives and concepts, Dahal says'. *The Kathmandu Post*. 24 September. <https://kathmandupost.com/national/2023/09/24/nepal-supports-xi-s-vital-initiatives-and-concepts-dahal-says>
- Gokhale, Vijay. 2021. *India's fog of misunderstanding surrounding Nepal-China relations*. Working Paper. Washington. Carnegie Endowment for International Peace. October. <https://carnegieindia.org/2021/10/04/india-s-fog-of-misunderstanding-surrounding-nepal-china-relations-pub-85416>
- Guo Bingyun and Zhuo Xuchun 2022. 'Bilateral relations between China and Nepal in the new era: Progress, motivation and prospect'. *Indian Ocean Economic and Political Review* 1. pp. 40-58+153-154. DOI: 10.16717/j.cnki.53-1227/f.2022.01.003
- Gurung, Tim I. 2017. 'Gurkhas history of service to Hong Kong is being forgotten'. *Asia Times*. 17 May. <https://asiatimes.com/2017/05/gurkhas-history-service-hong-kong-forgotten/>
- Haqqani, Husain and Javid Ahmad. 2022. 'The Folly of China's Pakistan Gamble'. *Foreign Affairs*. 2 August. <https://www.foreignaffairs.com/china/folly-pakistans-china-gamble>
- Hong Sha and Wan Fang. 2014. 'China and India are spending money to win over Nepal'. *DW.com*. 26 December. <https://www.dw.com/zh/中印纷纷散财拉拢尼泊尔/a-18152776>
- Iyengar, Rishi. 2016. 'What the Nepalese Prime Minister's Visit to China says about the wider politics of Asia'. *Time*. 24 March. <https://time.com/4270239/nepal-prime-minister-oli-visit-china-beijing-india/>
- Jaiswal, Pramod. 2014. 'Caught in the India-China rivalry: Policy options for Nepal'. *IPCS Issue Brief*. March. <https://www.files.ethz.ch/isn/178444/IB249-Pramod-NepalChinaIndia.pdf>
- Jha, Manish Kumar. 2023. 'Breaking tradition: Why no Gurkhas in the Indian Army in 2023?'. *Financial Express*. 18 May. <https://www.financialexpress.com/business/efence-breaking-tradition-why-no-gurkhas-in-the-indian-army-in-2023-3092941/>
- Kantipur*. 2014. 'Chinese commitment to media cooperation'. 30 December. <https://ekantipur.com/printedition/2014/12/29/336760.html>
- Karki, Tapendra. 2023. 'Nepalese Army to buy military equipment from China at high cost', *myRepublica*. 24 May. <https://myrepublica.nagariknetwork.com/news/nepalese-army-to-buy-military-equipment-from-china-at-high-cost/>
- Khabarhub.com*. 2019. 'Nepal Army questions suitability of Chinese armoured vehicles'. 28 November. <https://english.khabarhub.com/2019/28/58054/>
- Khabarhub.com*. 2023a. 'NA set to open LC to procure weapons worth Rs 6 billion from China', 7 May. <https://english.khabarhub.com/2023/07/30/3053/>
- Khabarhub.com*. 2023b. 'NA hell bent on procuring weapons from China; COAS Sharma still goes falsehoods', 26 May. <https://english.khabarhub.com/2023/26/30/5185/>
- Khatiwada, Nishan. 2023. 'Why is China lumping Nepal projects under its Belt and Road Initiative?'. *The Kathmandu Post*. 30 June. <https://kathmandupost.com/national/2023/06/30/why-is-china-lumping-nepal-projects-under-its-belt-and-road-initiative>
- Lall, Rashmee Roshan. 2005. 'UK tells Nepal – no democracy, no arms'. *The Times of India*. 23

- February. <https://timesofindia.indiatimes.com/world/rest-of-world/uk-tells-nepal-no-democracy-no-arms/articleshow/1030121.cms>
- Lionel, Ekene. 2020. 'Nigeria: 78% of frontline F-7 aircraft fleet in China for maintenance'. *Military.africa*. 29 November. <https://www.military.africa/2020/11/nigeria-78-of-frontline-f-7-aircraft-fleet-in-china-for-maintenance/>
- Liu Litao. 2017. 'Chóngxīn shěnsì "Yīndù xiàng"(重新审视“印度象”) [Revisiting the Indian Elephant]'. 26 September. https://web.archive.org/web/20200716193353/http://www.qunzh.com/qkzx/gwqk/jcx/2017/201718/201709/t20170926_34043.htm
- Liu Zongyi. 2017. 'Indian worry over China-Nepal drill outdated'. *Global Times*. <https://www.globaltimes.cn/page/201704/1043393.shtml>
- Lo Kinling. 2018. 'Did Nepal snub India for China with military drill decision or is it just a nation in flux'. *South China Morning Post*. 16 September. <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/2164376/did-nepal-snub-india-china-military-drill-decision-or-it-just>
- Majumder, Sanjoy. 2015. 'Why India is concerned about Nepal's Constitution'. *BBC*. 22 September. <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-34313280>
- Mcgranahan, Carole. 2006. 'Tibet's Cold War: The CIA and the Chushi Gangdrug Resistance, 1956-1974'. *Journal of Cold War Studies*. Vol. 8. No. 3. 124. <https://www.colorado.edu/anthropology/sites/default/files/attached-files/mcgranahantibetscoldwar.pdf>
- Ministry of Foreign Affairs of Nepal. 2019. *List of instruments signed and exchanged between Nepal and China*. 13 October. <https://mofa.gov.np/list-of-instruments-singed-and-exchanged-between-nepal-and-china/>
- Ministry of Foreign Affairs, China. 2013. 'State Councillor Yang Jiechi meets Madhav Ghimire, Minister for Foreign Affairs and Minster for Home Affairs of Nepal'. 24 June. https://www.fmprc.gov.cn/eng/gjhdq_665435/2675_665437/2752_663508/2754_663512/201306/t20130627_519412.html
- myRepublica*. 2018a. 'China takes the high ground in Nepal'. 26 August. <https://myrepublica.nagariknetwork.com/news/china-takes-the-high-ground-in-nepal/>
- myRepublica*. 2018b. 'China provides RMB 150 million defense assistance to Nepal', 27 October. <https://myrepublica.nagariknetwork.com/news/china-provides-rmb-150-million-defense-assistance-to-nepal/>
- myRepublica*. 2022. 'Home Minister, Indian Envoy perform groundbreaking ceremony of National Police Academy Project in Kavrepalanchowk'. 23 September. <https://myrepublica.nagariknetwork.com/news/home-minister-indian-envoy-perform-groundbreaking-ceremony-of-national-police-academy-project-in-kavrepalanchowk/>
- Online Khabar*. 2020. 'Humla Official: China constructed 9 buildings on Nepali land'. 21 September. <https://english.onlinekhabar.com/china-allegedly-constructed-9-buildings-on-nepali-land-cdo-monitoring.html>
- Pan, Philip P. 2003. 'Nepal deports 18 Tibetans to China'. *The Washington Post*. 1 June. <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2003/06/01/nepal-deports-18-tibetans-to-china/f23eb0fe-34a8-480a-80f6-011292bc04cc/>
- Pandey, Lekhanath. 2023. 'Nepal moves closer to China but dodges security alliance'. *DW.com*. 27 September. <https://www.dw.com/en/nepal-moves-closer-to-china-but-dodges-security-alliance/a-66938393>
- Pradhan, Shirish B. 2011. 'China to provide \$7.7 million aid to Nepal'. *DNA India*. 6 November. <https://www.dnaindia.com/world/report-china-to-provide-77-million-military-aid-to-nepal-1608503>
- Pradhan, Sushant. 2023. 'Ramchandra Shrestha: Escaping to Nepal from Russia Army', *Youtube Video Available at* URL: <https://www.youtube.com/watch?v=j-l2ipptuZA>.
- Prasain, Krishana. 2021. 'Traders say China imposing 'undeclared blockade''. *The Kathmandu*

Post. 5

February. <https://kathmandupost.com/money/2021/02/05/traders-say-china-conducting-undeclared-trade-blockade>

PTI. 2018. 'Nepal, China hold first ever joint military exercise'. *The Economic Times*. 12 July. <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/nepal-china-hold-first-ever-joint-military-exercises/articleshow/58208949.cms?from=mdr>

Ren Chen 2014. 'Nepal: Controlling Tibetans in China's Shadow'. *DW.com*. 1 April. <https://www.dw.com/zh/尼泊尔在中国的影子里管制藏人/a-17535122>

Sengupta, Arjun. 1989. 'Nepal faces mounting crisis since the lapse of trade and transit treaties with India'. *India Today*. 15 May. <https://www.indiatoday.in/magazine/special-report/story/19890515-nepal-faces-mounting-crisis-since-the-lapse-of-trade-and-transit-treaties-with-india-816083-1989-05-14>

Sharma, Gopal. 2016. 'Nepal details Tibetan refugees in crackdown as China's influence grows'. *Reuters*. 15 November. <https://www.reuters.com/article/idUSKBN13A2BP/>

Sharma, Shweta. 2023. 'Nepal call on Russia not to deploy its Gurkhas in Ukraine War'. *The Independent*. 8 December. <https://www.independent.co.uk/asia/south-asia/nepal-gurkhas-ukraine-russia-war-deaths-b2460588.html>

Shrestha, Budhhi N. 2013. 'The natural environment and shifting borders of Nepal'. *Eurasia Border Review*. 4(2). https://src-h.slav.hokudai.ac.jp/publicn/eurasia_border_review/Vol42/V4N204Shrestha2.pdf.

Shrestha, Prithvi Man. 2021. 'How Nepal's bid to diversify the trade after blockade fell flat'. *The Kathmandu Post*. 29 December. <https://kathmandupost.com/national/2021/12/29/how-nepal-s-bid-to-diversify-trade-after-the-blockade-fell-flat>

Singh, Ramindar. 1989. 'Barricades go up as two important India-Nepal treaties expire'. *India Today*. 15 April. <https://www.indiatoday.in/magazine/neighbors/story/19890415-barricades-go-up-as-two->

[important-india-nepal-treaties-expire-816000-1989-04-14](https://kathmandupost.com/money/2021/02/05/traders-say-china-conducting-undeclared-trade-blockade)

SIPRI Arms Trade Register, 2005. Available at: <https://doi.org/10.55163/SAFC1241>

Sirilal, Ranga and Shihar Aneez. 2015. 'Rajapaksa comeback bid checked by Sri Lanka bribery probe'. *Reuters*. 24 July. <https://www.reuters.com/article/us-sri-lanka-rajapaksa-idUSKCNOPY1PK20150724/>

Subedi, Ritu Raj. 2018. 'Nepal-China defense cooperation builds on momentum'. *China.org.cn*. 16 November. http://www.china.org.cn/opinion/2018-11/16/content_72867570.htm

The Himalayan. 2020. 'Nepal Army procures essential medical equipment from China'. 19 May. <https://myrepublica.nagariknetwork.com/news/karnali-govt-decides-to-seal-entry-points-along-nepal-china-border/>

The Kathmandu Post. 2018. 'Corruption has thrived in Nepal Army: COAS Thapa'. 11 October. <https://kathmandupost.com/national/2018/10/11/corruption-has-thrived-in-nepal-army-coasthapa>

The Paper. 2018. 'Indian Media: China and Nepal may hold military exercises codenamed Sagarmatha Friendship-2 in September'. 22 July. https://m.thepaper.cn/kuaibao_detail.jsp?contid=2283817&from=kuaibao

UN News. 2003. 'UN protests Tibetan's deportation to China'. 31 May. <https://news.un.org/en/story/2003/05/69992>

United States Office of Foreign Assets and Control (US OFAC). 2019. *Issuance of Executive Order Addressing the Threat from Securities Investments that Finance Certain Companies of the People's Republic of China & related FAQs; Introduction of Non-SDN Chinese Military-Industrial Complex Companies List*. 3 June. <https://ofac.treasury.gov/recent-actions/20210603>

Upadhyay, A. 2023. 'Nepali Students in China: A Source of Soft Power for Beijing?'. In Xavier, C. & Jacob, J. T. (Eds). *How China Engages South Asia: Themes, Partners and Tools*. Centre for Social and

Economic

Progress. <https://csep.org/reports/nepali-students-in-china-a-source-of-soft-power-for-beijing/>

Upadhyaya, Nagendra 2020. 'Karnali Government decided to seal entry points along Nepal-China border'. *myRepublica*. 7

March. <https://myrepublica.nagariknetwork.com/news/karnali-govt-decides-to-seal-entry-points-along-nepal-china-border/>

Wakabayashi, Daisuke, Bhadra Sharma and Claire Fu. 2023. 'China got a big contract. Nepal got debt and a pricey airport'. *The New York Times*. 16

October. <https://www.nytimes.com/2023/10/16/business/nepal-pokhara-airport-china.html>

Wang Shida. 2022. 'The United States coerced Nepal into passing the MCC agreement, which will inevitably reverse the momentum of China-Nepal cooperation'. *World Knowledge Journal*. 18

March. <http://comment.cfisnet.com/2022/0318/1325191.html>

Wise, David. 1973. *The Politics of Lying: Government Deception, Secrecy and Power*. New York. Random House.

Xinhua. 2010. 'China Radio International launches Confucius class in Nepali capital'. 30

June. http://www.chinadaily.com.cn/china/2010-06/30/content_10042253.htm

Xinhua. 2012. 'Roundup: Nepal, China speak highly of military ties before PLA's

85th anniversary'. 29

July. http://www.china.org.cn/world/Off_the_Wire/2012-07/29/content_26048388.htm

Xinhua. 2017. 'Chinese built armed police academy handed over to Nepal'. 1

July. http://www.xinhuanet.com/english/2017-07/01/c_136407861.htm

Xinhua. 2018. 'Visit to China instrumental to wide ranging cooperation: Nepali PM'. 24

June. http://www.xinhuanet.com/english/2018-06/24/c_137277462.htm

Xinhua. 2019. 'Over 100 Nepali students to study in China under government scholarship'. 28

August. http://www.xinhuanet.com/english/2019-08/28/c_138343188.htm

Xinhua. 2020. '8848.86 meters-China and Nepal jointly announce the height of Mount Qomolangma'. 8

December. http://www.xinhuanet.com/english/2020-12/08/c_139573400.htm

Yao Jianing. 2018. 'Nepal-China defence cooperation builds on momentum'. *China.org*. 16

November. http://eng.chinamil.com.cn/CHINA_209163/TopStories_209189/9347277.html

Zheng, Cindy. 2023. 'Countries buy defective Chinese military equipment, why?' *Real Clear Defense*. 8

June. https://www.realcleardefense.com/articles/2023/06/08/countries_buy_defective_chinese_military_equipment_why_939443.htm